

**ПРАВО**

**Հայեցողական քրեական հետապնդումը քաղաքական հանցագործությունների վերաբերյալ գործերով**

ՀՏԴ 343.1

**Ղամբարյան Արթուր Ս.**

*Հայ-ռուսական համալսարանի իրավունքի տեսության և սահմանադրական իրավունքի ամբիոնի վարիչ, իրավաբանական գիտությունների դոկտոր, պրոֆեսոր,  
ՀՀ վաստակավոր իրավաբան (Երևան, ՀՀ)  
artur.ghambaryan@gmail.com*

**Ալեքսանյան Արուսյակ Հ.**

*Հայ-Ռուսական համալսարանի քրեական իրավունքի և քրեական դատախազության իրավունքի ամբիոնի հայցորդ  
ՀՀ հատուկ քննչական ծառայության ընդհանուր բնույթի հանցագործությունների քննության վարչության հատկապես կարևոր գործերի քննիչ,  
արդարադատության երրորդ դասի խորհրդական (Երևան, ՀՀ)  
arusyak\_alexanyan@mail.ru*

**Հանգուցաբառեր՝** հայեցողական քրեական հետապնդում, քաղաքական հանցագործություն, նպատակահարմարություն, պետական ներողամտություն, հեղափոխություն:

**Дискреционное уголовное преследование по делам о политических преступлениях**

**Гамбарян Артур С.**

*Заведующий кафедрой теории права и конституционного права Российско-Армянского университета, доктор юридических наук, профессор, заслуженный юрист РА (Ереван, РА)  
artur.ghambaryan@gmail.com*

**Алексанян Арусяк А.**

*Соискатель кафедры уголовного права и уголовного процессуального права Российско-Армянского университета.*

*Следователь по особо важным делам Управления по расследованию преступлений общего характера Специальной следственной службы РА, советник юстиции третьего класса (Ереван, РА)  
arusyak\_alexanyan@mail.ru*

**Аннотация.** Цель данной статьи-раскрыть сущность института дискреционного уголовного преследования по делам о политических преступлениях, необходимость его внедрения в РА и предпосылки для этого.

Для достижения этой цели авторы с помощью преимущественно исторических и сравнительно-правовых методов, во-первых, раскрыли сущность понятия "политическое преступление", а затем способы проявления государственной снисходительности в случае политических преступлений.

На основе анализа теоретико-исторических основ необходимости института дискреционного уголовного преследования по делам о политических преступлениях, авторы представили политические предпосылки внедрения института дискреционного уголовного преследования по делам о политических преступлениях и его обоснования.

Особое внимание было уделено отрицательным последствиям отсутствия законодательного регулирования дискреционного уголовного преследования по делам политических преступлений в политико-правовой жизни РА. Авторы отмечают, что в результате отсутствия института дискреционного уголовного преследования по делам о политических преступлениях власти Армении были вынуждены прибегнуть к различным процессуальным манипуляциям. На конкретных примерах были проанализированы субституты (заменяющие) этого института.

Было предложено закрепить в позитивном праве положение, согласно которому генеральный прокурор РА правомочен не возбуждать уголовное преследование или прекращать уголовное преследование по конкретным статьям (политическим преступлениям) Уголовного кодекса, если по этим делам, за исключением случаев преступлений, направленных против интересов личности, возбуждение или осуществление уголовного преследования может существенно поставить под угрозу интересы Республики Армения или противоречить другим приоритетным общественным интересам.

**Ключевые слова:** дискреционное уголовное преследование, политическое преступление, целесообразность, государственная снисходительность, революция.

## Discretionary Criminal Prosecution in Political Crime Cases

Ghambaryan Artur S.

Head of the Chair of Theory of Law and Constitutional Law of the Armenian-Russian University,  
Doctor of Law, Professor, Honored Lawyer of the Republic of Armenia (Yerevan, RA)  
artur.ghambaryan@gmail.com

Aleksanyan Arusyak H.

Applicant of the Department of Criminal law and Criminal Procedure Law of the Institute of  
Law and Politics of the Russian-Armenian University  
Investigator of Particularly Important Cases of the General Crimes Investigation Department of  
the RA Special Investigation Service (Yerevan, RA)  
arusyak\_alexanyan@mail.ru

**Abstract.** The purpose of this article is to reveal the essence of the institute of discretionary criminal prosecution in cases of political crimes, the need to introduce it in the Republic of Armenia, its preconditions.

In order to achieve this goal, the authors first revealed the essence of the concept of "political crime" with the help of historical and legal comparative methods, and then the ways of expressing state forgiveness in case of political crimes.

The authors, based on the analysis of the theoretical-historical basis of the need for the institute of discretionary criminal prosecution in cases of political crimes, presented the political preconditions and justifications of the introduction of the institute of discretionary criminal prosecution in cases of political crimes.

Special reference was made to the negative consequences of the lack of legislative regulation of discretionary criminal prosecution of political crimes in the legal and political life of the Republic of Armenia. The authors note that due to the lack of an institute of discretionary criminal prosecution in cases of political crimes, the Armenian authorities had to resort to various procedural tricks. The substitutes of this institute were analysed with concrete examples.

It was proposed to enshrine in the positive law a provision according to which the Prosecutor General of the Republic of Armenia has the right not to initiate or terminate criminal prosecution under specific articles (political crimes) of the Criminal Code, if in those cases, except for crimes against personal interests, the initiation or implementation of criminal prosecution may significantly jeopardize the interests of the Republic of Armenia or contradict other overriding public interests.

**Keywords:** discretionary criminal prosecution, political crime, expediency, state forgiveness, revolution.

### 1. Ընդհանուր դրույթներ

#### 1.1. Հիմնական հասկացությունները

(a) **Հայեցողական քրեական հետապնդման հասկացությունը:** Հայեցողական քրեական հետապնդումը իրավական չափորոշիչներով որոշվող և փաստարկված նպատակահարմարության հիման վրա քրեական հետապնդման հարուցումը մերժելու կամ քրեական հետապնդումը դադարեցնելու դատախազի լիազորությունն է: Նպատակահարմարությունը կապված է պրագմատիկության, քրեական հետապնդման և պատժի կիրառման ընտրողականության հետ: Իրավապահ և դատական իշխանության մարմինների գաղափարախոսության մեջ պետք է ամրապնդվի այն սկզբունքը, որ պետությունը չի կարող չարձագանքել որևէ հակաիրավական արարքի, սակայն կարող է գնալ փոխզիջման ոչ միայն պատասխանատվության սահմանների և պատժի չափերի, այլ նաև հենց քրեադատավարական հարաբերությունների ծագման կամ շարունակության վերաբերյալ [2, էջեր 16-24]:

(b) **Քաղաքական հանցագործության հասկացությունը:** Հայկական իրավագիտությունում և պոզիտիվ իրավունքում «քաղաքական հանցագործություն» հասկացությունը չի գործածվում: Ավելին՝ շատ դեպքերում այն ասոցացվում է քաղաքական հետապնդման հետ:

Նախապես նշենք, որ քաղաքական հանցագործությունը և քաղաքական հետապնդումը տարբեր եզրույթներ են: Քաղաքական հետապնդումն ըստ էության ոչ իրավական գործընթաց է, քանի որ այն իրականացվում է բացառապես քաղաքական շարժառիթներով<sup>1</sup>:

Քաղաքական հանցագործությունը առավելապես դոկտրինալ հասկացություն է [7]: Օրինակ՝ Բարտոն Ինգրամը քաղաքական հանցագործությունը սահմանում է լայն իմաստով՝ ցանկացած գործողություն, որը ներկայումս իշխանության ղեկին գտնվող կառավարությունն ընկալում է որպես իր լեգիտիմության խախտում կամ իր իշխանության հիմքերին սպառնալիք [5]:

Ֆրանսիայի քրեական իրավունքում հանցագործությունները դասակարգվում են ընդհանուր քրեական, քաղաքական և զինվորական հանցագործությունների: Շատ բարդ է հստակ որոշել, թե որ արարքներն են համարվում քաղաքական հանցագործություններ, քանի որ օրենքով ոչ միայն տրված չէ քաղաքական հանցագործության ընդհանուր բնորոշում, այլև

<sup>1</sup> Քաղաքական հանցագործությունների գործերով հայեցողական քրեական հետապնդումը առնչություն չունի այն դեպքերի հետ, երբ իշխող քաղաքական ուժը փորձում է հանցագործություն կատարած իր անդամներին որևէ կերպ ազատել հետապնդումից:

տրված չէ այդպիսի արարքների սպառիչ ցանկ: Ֆրանսիական քրեաիրավական դոկտրինում առաջարկվում է քաղաքական հանցագործությունները որոշելու օբյեկտիվ և սուբյեկտիվ չափանիշներ: Առաջին չափանիշի դեպքում հաշվի է առնվում միայն հանցագործության օբյեկտը և արարքի հետևանքները, իսկ երկրորդի դեպքում՝ հանցագործության կատարման շարժառիթը: Դատական պրակտիկայում առավել ընդունված է օբյեկտիվ չափանիշը, որի դեպքում քաղաքական է համարվում այն հանցագործությունը, որն ուղղված է պետության և նրա ինստիտուտների կազմակերպման և գործունեության դեմ, ինչպես նաև քաղաքացիների այն իրավունքների դեմ, որը կապված է պետության կազմակերպման և գործունեության հետ: Քաղաքական են համարվում ազգի դեմ ուղղված հանցագործությունների (պետական անվտանգության դեմ ուղղված հանցագործություններ) մեծ մասը՝ պետական դավաճանությունը, լրտեսությունը, Հանրապետության դեմ ոտնձգությունը, ապստամբությունը: Քաղաքական են համարվում նաև «Մահմանադրության դեմ» ուղղված հանցագործությունները, մասնավորապես՝ փաստաթղթերը կեղծելը, որի արդյունքում ընտրության արդյունքները խեղաթյուրվում են: Մասնակիորեն քաղաքական հանցագործություններ են համարվում օրինակ՝ հասարակական ճանապարհներում հավաքվելը և դրա հետ կապված այլ արարքներ [21, էջեր 36-38, 142-144]:

Քիչ պետություններում է որ «քաղաքական հանցագործություն» եզրույթը արտացոլված է պոզիտիվ իրավունքում: Օրինակ՝ Իտալիայի քրեական օրենսգրքի 8-րդ հոդվածում տրված է քաղաքական հանցագործությունների բնորոշումը. «Ցանկացած հանցագործություն, որը ոտնձգում է պետության քաղաքական շահերի և քաղաքացիների քաղաքական իրավունքների դեմ: Քաղաքական են համարվում նաև ընդհանուր քրեական հանցագործությունները, որոնք ամբողջությամբ կամ մասամբ կատարվել են քաղաքական շարժառիթներով» [19, էջ 16]:

Շվեյցարիայի քր. դատ. օր-ի 23-րդ հոդվածում նույնպես օգտագործվում է «քաղաքական հանցագործություն» եզրույթը: Նշված հոդվածում սահմանված է, որ դաշնային դատարաններն են քննում՝ անկարգությունների պատճառ կամ հետևանք հանդիսացող քաղաքական հանցագործությունները ու քրեական զանցանքները, որոնք կարող են Շվեյցարիայի ներքին գործերին զինված միջամտության առիթ դառնալ [26, էջ 700]:

Ռուսական դոկտրինում պատմական տեսանկյունից քաղաքական հանցագործությունը բնութագրվում է հակաիրավական արարք, որն ուղղակիորեն կամ անուղղակիորեն

ուղղված է գոյություն ունեցող հասարակական կարգի կամ կառավարման ձևի, առանձին պետական կամ հասարակական ինստիտուտների ոչնչացմանը, խափանմանը, թուլացմանը, փոփոխությանը, որը կատարվել է քաղաքական համոզմունքներից կամ քաղաքական դրդապատճառներից ելնելով [20, էջ 29]:

Առանձնացնում են «քաղաքական հանցավորություն» կրիմինոլոգիական և քրեաիրավական բնութագրերը: Քրեաիրավական տեսանկյունից «քաղաքական հանցավորությունը» նույնացվում է «պետական հանցավորություն» հասկացության հետ: Դրանց թվին են դասվում օրինակ՝ սահմանադրական կարգի հիմունքների դեմ ուղղված հանցագործությունները [14, էջ 18]:

«Քաղաքական հանցագործություն» եզրույթը սույն աշխատանքում օգտագործվում է որպես գիտական արտարկցիա, իսկ դրա օրենսդրական բնորոշում տալը, սույն աշխատանքի տեսանկյունից, սկզբունքային չէ: Եթե պետությունը որոշում է թույլատրել քաղաքական հանցագործությունների գործերով քրեական հետապնդումը դադարեցնել նպատակահարմարության շարժառիթով (հայեցողական քրեական հետապնդում), ապա ցանկալի է, որ դատավարական օրենքով թվարկվեն քրեական օրենսգրքի այն հոդվածները, որոնցով այս ինստիտուտը կարող է կիրառվել: Նման իրավատեխնիկական մոտեցում որդեգրել է օրինակ՝ Գերմանիան (տե՛ս 3-րդ բաժինը):

**1.2. Հայեցողական քրեական հետապնդման ինստիտուտի քաղաքական նշանակությունը:** Ցանկացած ժողովուրդ ապրել է և ապագայում կարող է ապրել պատմական այնպիսի ծանր ժամանակաշրջաններ, երբ տարաբնույթ գործոններով պայմանավորված՝ էապես սրվում է հասարակական լարվածությունը, տարբեր սոցիալական խմբերի միջև աճում է անհանդուրժողականությունը, որն էլ առաջացնում է սոցիալական բախումներ, զանգվածային անկարգություններ, հեղափոխություններ և այլն: Օրինակ՝ 12.01.2015 թ-ին Գյումրիում սպանվեցին Ավետիսյանների ընտանիքի բոլոր 7 անդամները (այդ թվում՝ երեխաները): Սպանությունները կատարել էր Գյումրիում տեղակայված 102-րդ ռուսական ռազմակայանի ժամկետային զինժառայող Վալերի Դերմյակովը: Նրան ՀՀ-ի իշխանություններին հանձնելու պահանջով մարզում սկսվեցին զանգվածային անկարգություններ, ցուցարարների և իրավապահների միջև տեղի ունեցան բախումներ [37], որի ընթացքում վիրավորվեց մոտավոր 9 քաղաքացիական անձ և 5 ոստիկան [40]:

Նման իրավիճակներում ենթադրյալ հանցագործությունները կանխարգելելուց հետո, պե-

տության առջև կանգնած առաջնային խնդիրը ոչ թե քրեաիրավական կառուցակարգերը ամբողջ ծավալով գործողության մեջ դնելն է և մարդկանց հետևողականորեն դատապարտելը (վերջինս կարող է էլ ավելի սրել հասարակական լարվածությունը), այլ հասարակական համերաշխությունը վերականգնելն է:

Անկասկած՝ հանցագործությունների և անկարգությունների անպատժելիությունը վտանգ է պետության համար, սակայն երբեմն այդ արարքներով քրեական հետապնդումը շարունակելը (հարուցելը) պետության և հասարակության համար կարող է առաջացնել էլ ավելի վտանգավոր հետևանքներ: Նման պայմաններում որոշ ոտնձգություններ անհրաժեշտ է մատնել մոռացության և ներել (բառի լայն իմաստով) դրանց կատարողներին:

Նշվածը հատկապես վերաբերում է քաղաքական հանցագործություններին, որոնց մեջ մեղադրվող անձանց նկատմամբ քրեական հետապնդում հարուցելը և շարունակելը շատ դեպքերում նպատակահարմար չէ (իսկ արդյունավետ հեղափոխությունների դեպքում՝ անհնարին է), քանի որ այն պետության ներսում կարող է էապես սրել հասարակական-քաղաքական լարվածությունը, կազմալուծել պետաիրավական ինստիտուտների աշխատանքը, երկրում ստեղծել անիշխանության վիճակ, ընդհուպ՝ դառնալ միջպետական առնակատումների առիթ:

Հայեցողական քրեական հետապնդումը նման հետևանքները կանխարգելելու պատշաճ (համարժեք) գործիքներից մեկն է:

Այնուամենայնիվ, ասվածից չպետք է եզրակացնել, որ ցանկացած խռովությունների և անկարգությունների սպառնալիքի դեպքում դատախազությունը պետք է հրաժարվի քրեական հետապնդում հարուցելուց և իրականացնելուց: Դա հնարավոր է, եթե շահերի հավասարակշռման (weighing and balancing) մեթոդով պարզվում է, որ կոնկրետ դեպքում քրեական հետապնդման հարուցումը և շարունակությունն առավել մեծ վնաս կհասցնի պետության և հասարակության շահերին [28, էջ 42]<sup>2</sup>:

Այսպիսով, հայեցողական քրեական հետապնդման ինստիտուտը ոչ միայն քրեական դատավարության պրագմատիկ պահանջները բավարարող և կոնկրետ դեպքում ցածր հանրային վտանգավորություն ունեցող արարք կատարած անձանց հետապնդման համաչափության (համարժեքության) ապահովման միջոց է, այլ նաև՝ հասարակական-քաղաքական համերաշխության վերականգման և ապահով-

ման միջոց է: Այս ինստիտուտի միջոցով դրսևորված պետական ներողամտությունը հնարավորություն է տալիս հասնել տարբեր քաղաքական և սոցիալական խմբերի միջև առկա լարվածության թուլացմանը, տարբեր շահեր հետապնդող մարդկանց համերաշխությանը:

**1.3. Պետական ներողամտությունը քաղաքական հանցագործությունների դեպքում:** Ընդունելի է այն միտքը, ըստ որի անկարգություններից և հեղափոխություններից հետո գլխասրտությունը վերականգնում է հասարակական հանգստությունը և կարգուկանոնը: Քաղաքացիական պատերազմները, կրոնական քարոզչությունը, տնտեսական հակամարտությունները երբեք չէին դադարի, եթե իշխանությունը չդիմեր ներման [23, էջ 151]:

Նման խնդիրները լուծելու համար պատմականորեն ստեղծվել են քրեական պատասխանատվությունից և պատժից ազատելու տարբեր իրավական ինստիտուտներ, օրինակ՝ այս կապակցությամբ դոկտրինում գործածվում է «հասարակական-քաղաքական համաներում» հասկացությունը: Այն կիրառվում է քաղաքական կամ զանգվածային հանցագործություն կատարած անձանց նկատմամբ և նպատակ է հետապնդում ամրապնդելու տարբեր քաղաքական և սոցիալական շահեր հետապնդող քաղաքացիների համերաշխությունը:

Ցարական ռուսաստանի ժամանակաշրջանի գիտնական Պ. Լյուբիխսկին առանձնացնում էր մի քանի խումբ իրավիճակներ (հանցագործություններ), որոնց պարագայում համաներումը կոչված էր լուծելու հասարակական-քաղաքական նշանակության հարցեր:

1) *Համաներումը հետապնդումներից հետո:* Պետական իշխանությունը բռնաճնշումների միջոցով հետապնդում է որևէ աղանդի կամ կուսակցության և դրանով բնակչության մեջ առաջացնում է խռովություններ: Դրա ազդեցության ներքո նա հրաժարվում է հետագա բռնաճնշումներից և դատապարտյալներին համաներում է շնորհում, չնայած այն բանին, որ այդ կուսակցության կամ աղանդի պատկանելությունը կարող է նաև ապագայում պահպանել իր հանցավոր բնույթը:

2) *Համաներումը հեղափոխությունից հետո:* Հեղափոխությունը, ցնցելով բնակչության քաղաքական կրքերը, նոր հաստատված իշխանության նկատմամբ առաջացնում է բազմաթիվ հակամարտող հոսանքներ: Հեղափոխական գործողությունների համաներումը այդ հոսանքները թուլացնելու լավագույն միջոցն է, քանի որ դրանով անհետանալու է տհաճ զգացողությունները սնուցող աղբյուրը:

3) *Համաներումը զանգվածային հանցագործություններից հետո:* Չանգվածային հանցագոր-

<sup>2</sup> Գերմանիայի քրեական դատավարությունում նշվում է, որ դատական պրակտիկայում խռովությունների և անկարգությունների սպառնալիքը ինքնին բավարար հիմք չէ, որպեսզի դատախազությունը միջոցներ չձեռնարկի:

ծությունները, թեև հատուկ քաղաքական հանցագործությունների կարգին չեն դասվում, սակայն, գրեթե միշտ ծագում են կրոնական, քաղաքական, տնտեսական հողի վրա, դասակարգային կամ կուսակցական պայքարի առանձին դրսևորումներից հետո, և այդ պատճառով խելամիտ քաղաքականությունը կրթերը ցրելու համար դիմում է կոլեկտիվ ներման կամ համաներման:

Անկախ իրենց քաղաքական նշանակությունից՝ գանգվածային հանցագործությունների դեպքում (որտեղ անհատական հանցավոր դրդապատճառները ունեն նվազագույն դերակատարում և գերակայում են սոցիալական միջավայրի ազդեցությունը) բռնաճնշումների շարունակական կիրառումը վնասակար է: Բռնաճնշումը նախորոշված է անհատական շեղումների դեպքում, սակայն այն անգոր է գործել գանգվածների համար [23, էջեր 151-153]:

Համաներումը հասարակական լարվածությունը վերացնելու իրավական գործիքներից մեկն է, սակայն կարող են առկա լինել այնպիսի իրավիճակներ, երբ ժամանակակից ընկալմամբ համաներումը կամ ներումը չեն կարող լուծել հասարակական-քաղաքական լարվածությունը թուլացնելու խնդիրը: Դա վերաբերում է հատկապես մինչդասական վարույթի ընթացքում գտնվող գործերով կոնկրետ անձանց նկատմամբ քրեական հետապնդումը շարունակելու անպատակահարմարությանը: Այս իրավիճակի համար համաներման մասին օրենք չի կարող ընդունվել, քանի որ համաներումը՝ որպես նորմատիվ բնույթի ակտ, չի կարող վերաբերել կոնկրետ անձին կամ դեպքին: Պետության գլուխը այս դեպքում մեղադրյալին ներում նույնպես չի կարող շնորհել, քանի որ դա կիրառվում է միայն դատապարտվածների նկատմամբ:

Թերևս նման իրավիճակներում քաղաքական հանցագործությունների մեջ մեղադրվող անձանց քրեական հետապնդումը դադարեցնելու լավագույն միջոցը հայեցողական քրեական հետապնդման ինստիտուտն է (այսուհետ՝ քաղաքական հանցագործությունների գործերով հայեցողական քրեական հետապնդում):

2. Քաղաքական հանցագործությունների գործերով հայեցողական քրեական հետապնդման ինստիտուտի ներմուծման հիմնավորումները

**2.1. Քաղաքական հանցագործությունների գործերով հայեցողական քրեական հետապնդման ինստիտուտի անհրաժեշտության մասին (տեսա-պատմական տեսանկյունը)**

**(a) Նախահեղափոխական ռուսական դոկտրինը:** Ցարական ռուսաստանի դատավարագետներն ընդհանուր առմամբ նպատա-

կահարմարության շարժառիթով քրեական հետապնդումը դադարեցնելու հարցերին անդրադառնում էին հպանցիկ: Քաղաքական հանցագործությունների գործերով հայեցողական քրեական հետապնդման կիրառման անհրաժեշտության մասին առավել հանգամանալից խոսել է Մոսկվայի համալսարանի դոցենտ Ս. Վիկտորսկին, ով նշում էր.

*«Դատախազությանը չի կարելի գրկել որոշ չափով նպատակահարմարության կամ հարմարության սկզբունքին համապատասխան գործելու իրավունքից. չէ՞ որ նրանք հայտնի հանցանքից տուժած պետության ներկայացուցիչներն են, և մեղադրանք հարուցելուց առաջ՝ պետք է մտածեն, թե տվյալ դեպքում պետության իրավական շահերին արդյոք ավելի շատ վնաս չի պատճառվի, եթե նա շարունակի մեղադրանքը պաշտպանել: Բացատրեմ օրինակով: Ենթադրենք՝ երկրում տեղի են ունեցել խռովություններ, որոնք ավարտվել են մի շարք բարեփոխումներով և պետական կարգի նորացմամբ: Հայտնի է, որ խռովալից ժամանակներում հասարակական ռեժիմից դժգոհների կողմից լինում են բազմաթիվ էքսցեսներ, բայց հետո այդ դժգոհողները, այդ «հանցագործները», պետական կարգի նորացմամբ վերածվում են խաղաղ և օգուակար քաղաքացիների՝ բավարարվելով այդ բարեփոխումներով և հրաժարվելով իրենց ծայրահեղ պահանջներից: Բնարկե, նման դեպքերում նրանց նկատմամբ պատժի նշանակումը կորցնում է նպատակահարմարությունը, իսկ նրանց էքսցեսների համար մեղադրանքը կարող է համաքաղաքացիների մոտ հարուցել միայն տարակուսանք և նույնիսկ դժգոհություն՝ կառավարության գործողություններից, որոնք այսպես ասած, բարեփոխումներ շնորհելով, խոստովանում են, որ նախկին կարգը եղել է ոչ պիտանի, իսկ այդ «հանցագործների» պահանջները՝ հիմնավոր: Հարց է ծագում՝ արդյո՞ք մեղադրող մարմինները նման հանգամանքներում չեն կարող առաջնորդվել նպատակահարմարության սկզբունքով. նրանք նույնիսկ պետք է առաջնորդվեն դրանով» [13, էջ 214]:*

Քաղաքական հանցագործությունների գործերով հայեցողական քրեական հետապնդման ինստիտուտի կիրառման անհրաժեշտությունը բացատրվում է նաև այս տեսակի հանցագործությունների բնույթով և կատարման շարժառիթների առանձնահատկությամբ: Այսպես՝ քրեական իրավունքի նշանավոր մասնագետ Ն. Տագանցևը, փորձելով բացատրել, թե ինչու է միջազգային իրավունքն արգելում

հանձնել քաղաքական հանցագործությունների մեջ մեղադրվողներին, ի թիվս այլ հանգամանքների նշում է դրանց հարաբերական բնույթի մասին. «Ինչպես մեզ սովորեցնում է պատմությունը, երկրի կառավարման կարգի փոփոխությամբ հաճախ փոխվում է նաև վերաբերմունքը այն անձանց նկատմամբ, որոնք ոտնձգություն են կատարել նախկին պետական կարգի դեմ. քաղաքական հանցագործներից նրանք վերածվում են ազատության համար պայքարողների: Այս հանցագործությունների հարաբերական բնույթի շնորհիվ քաղաքական հանցագործությունների մասնակցելը մեղավորի վրա չի դնում այն բիծը, որը խարանում է ընդհանուր հանցագործներից շատերին» [24, էջեր 354-355]:

Այս ընդարձակ մեջբերումներից առավել քան պարզ է դառնում, որ երբեմն քաղաքական հանցագործությունների մեջ մեղադրվող անձանց նկատմամբ քրեական հետապնդումը շարունակելն աննպատակահարմար է, ուստի դատավարական համակարգը պետք է արձագանքի նման օբյեկտիվ անհրաժեշտությանը:

**(b) Գիտնականների դիրքորոշումը IX միջազգային բանտային վեհաժողովում (1925 թ.):** Նպատակահարմարության շարժառիթով քրեական հետապնդում չհարուցելու կամ հարուցված հետապնդումը դադարեցնելու հարցը քննարկման առարկա է եղել 1925 թ. օգոստոսի 4-8 Լոնդոնում կայացած IX միջազգային բանտային վեհաժողովում:

Վեհաժողովի առանձին մասնակիցները թեև դեմ էին նպատակահարմարության շարժառիթով քրեական հետապնդումը դադարեցնելու ինստիտուտին, սակայն կատարում են մեկ վերապահում. նրանք անհրաժեշտ էին համարում, որպեսզի նպատակահարմարության շարժառիթով քրեական հետապնդումը դադարեցնելու ինստիտուտը կիրառվի քաղաքական հանցագործությունների գործերով: Այսպես՝ Վեհաժողովի մասնակից, իտալացի պրոֆեսոր Մասսարին իր զեկույցում նշել է, որ օրինականության սկզբունքը (քրեական հետապնդման պարտադիրության սկզբունքը՝ հեղ.) իրավական պետության բնութագրական հատկանիշներից է, ի տարբերություն ոստիկանական պետության, որտեղ գերակայում է օպորտունիզմի (նպատակահարմարության) սկզբունքը: Դատական հետապնդման իրավասությամբ օժտված մարմիններին իրավունք տալ օպորտունիզմի կամ նպատակահարմարության նկատառումներից ելնելով հրաժարվել հետապնդում հարուցելուց, կնշանակի այդ մարմիններին վերածել կառավարության ձեռքի հնազանդ գործիքի, որը հնարավորություն կտա մի կողմից՝ օրենքն ամբողջ խստությամբ

կիրառել կառավարության թշնամիների նկատմամբ, մյուս կողմից՝ կառավարության հովանավորչությունը վայելող հանցագործներին ազատել պատասխանատվությունից [27, էջ 83]:

Բ. Ուտեսկին նշում էր, որ պրոֆեսոր Մասսարին իր զեկույցում թեև ջերմեռանդությամբ պաշտպանում էր օրինականության սկզբունքը, այնուամենայնիվ քաղաքական հանցագործությունների դեպքում կողմ էր օպորտունիզմի սկզբունքին: Այս բացառության տեսական հիմնավորումը բավականին պարզ էր՝ քաղաքական հանցագործությունները չեն շոշափում առանձին անձանց շահերը: Դրանք խախտում են բացառապես պետության շահերը: Այդ պատճառով պետությունը, կշռադատելով քրեական հետապնդում հարուցելու շահավետությունը և անշահավետությունը, իրավունք ունի հրաժարվելու քրեական հետապնդումից [27, էջ 83]: Համաժողովի մյուս մասնակիցները, կողմ լինելով նպատակահարմարության սկզբունքին, շրջանցում էին այս հարցի քաղաքական կողմը: Սակայն նրանք բերում էին նպատակահարմարության շարժառիթով քրեական հետապնդումը դադարեցնելու այնպիսի օրինակներ, որոնք փաստացի ունեին քաղաքական բաղադրիչ: Օրինակ՝ քրեական հետապնդումից հրաժարվելը նպատակահարմար է, եթե հետապնդում հարուցելը կարող է խախտել պետության ներքին կարգը և անդորրը, կամ հետապնդում հարուցելը կարող է պետության համար առաջացնել միջազգային բարդություններ: Որպես նպատակահարմարության չափանիշ՝ նշվում էր նաև այն դեպքերը, երբ հանցագործի հետախուզումը կապված է բացառիկ ծախսերի հետ, կամ հանցագործի տարիքի կամ հիվանդության պատճառով, պատիժը մինևույն է չի կարող կատարվել [27, էջ 83]:

Այսպիսով, կարելի է եզրակացնել, որ նպատակահարմարության շարժառիթով քրեական հետապնդումը դադարեցնելու ինստիտուտի դոկտրինալ հիմնավորումների մեջ մեծ տեղ էր հատկացվում հենց քաղաքական հանցագործությունների գործերով հայեցողական քրեական հետապնդման ինստիտուտի անհրաժեշտությանը:

## **2.2. Քաղաքական հանցագործությունների գործերով հայեցողական քրեական հետապնդման ինստիտուտի նախադրյալները**

Քաղաքական հանցագործությունների գործերով հայեցողական քրեական հետապնդման ինստիտուտի ներմուծման հնարավորությունը կախված է ոչ այնքան դրա դոկտրինալ հիմնավորումներից, որքան տվյալ քաղաքական իրողություններից, քաղաքական համակարգի սուբյեկտների հոգեբանական առանձնահատկություններից: Ընդ որում,

նպատակահարմարության հիմքով քրեական հետապնդումը դադարեցնելու նախադրյալները տարաբնույթ են, որոնք կարելի է նկարագրել երեք իրավիճակներում.

*Առաջին* չհաջողված հեղափոխության<sup>3</sup> դեպքում քաղաքական իշխանության դեմ հանցավոր արարքներ կատարած անձանց նկատմամբ հարուցված քրեական հետապնդումը դադարեցնել<sup>4</sup>: Խոսքը այն իրավիճակների մասին է, երբ ընդդիմադիր քաղաքական ուժերը կամ երկրի ռազմական իշխանությունը փորձում են կատարել հեղափոխություն (կազմակերպում են տարաբնույթ զանգվածային հակաիրավական արարքներ), սակայն նրանց չի հաջողվում փոխել իշխանությունը:

Եթե հեղափոխության փորձից հետո, իշխանությունը պահպանած քաղաքական ուժը, նկատի ունենալով հասարակական դժգոհության պատճառները և պայմանները, ձեռնարկում է հասարական-քաղաքական կյանքի բարեփոխումներ, ապա տրամաբանությունը պահանջում է, որը այդ ուժը իր քաղաքական օրակարգում կներառի նաև հեղափոխության փորձի կազմակերպիչների և մասնակիցների քրեական հետապնդումը շարունակելու նպատակահարմարության հարցը: Ուժեղ ու հեռատես իշխանությունը, երկրում հասարակական անդորրը և համերաշխությունը վերականգնելու նպատակով, ամենայն հավանականությամբ, օրենսդրությամբ կնախատեսի հայեցողական քրեական հետապնդման ինստիտուտ և անհրաժեշտության դեպքում՝ այն կկիրառի:

Բացի այս, իրատեսական է այն գնահատականը, ըստ որի՝ զանգվածային հանցավոր արարքների համար բոլոր անձանց նկատմամբ համատարած քրեական հետապնդում հարուցելը երբեմն ոչ միայն պարզապես նպատակահարմար չէ, այլև՝ անհնարին է: Չանգվածային հակաիրավական արարքներից հետո՝ անցումային փուլում իրատեսական է հետապնդում հարուցել առավել բարձր պատասխանատվություն կրող անձանց նկատմամբ [հեղափոխության և խռովության տարբերությունների մասին տե՛ս [22 էջ 40-45] :

<sup>3</sup> Մույն աշխատանքում հեղափոխություն հասկացությունն օգտագործվում է բառի լայն իմաստով, որը կարող է ընդգրկել հարակից այլ հասկացություններ, օրինակ՝ իշխանափոխությունը, խռովությունը: Հեղափոխության և խռովության տարբերությունների մասին տե՛ս [22, էջեր 40-45]:

<sup>4</sup> Այս խմբի մեջ կարող են ներառվել նաև այն դեպքերը, երբ զանգվածային հակաիրավական արարքները զուգակցվում են իշխանությանը ներկայացվող սոցիալ-տնտեսական պահանջների հետ: Օրինակ՝ պետությունում էլեկտրաէներգիայի կամ հասարակական տրանսպորտի գների բարձրացման դեմ կազմակերպված զանգվածային միջոցառումները, որոնք պարունակում է հանցագործության տարրեր:

Նման անձինք կարող են համարվել, օրինակ՝ հեղափոխության փորձի գլխավոր կազմակերպիչները:

Միևնույն ժամանակ, չհաջողված հեղափոխությունների դեպքում նպատակահարմարության հիմքով քրեական հետապնդումը դադարեցնելու հարցը կախված է տվյալ երկրում գործող իշխանությունների հոգեբանական առանձնահատկություններից, մասնավորապես՝ նրանք ինչպես են ընկալում հեղափոխության փորձը: Այսպես՝ Գ. Տերերգր այս կապակցությամբ նշում էր. «Քաղաքական հանցագործությունները բոլոր դեպքերում շոշափում են պետությունը կառավարող անձանց անմիջականորեն շահերը, նրանց անվտանգությունն ու իշխանությունը և լարում են նրանց էներգիան և ինքնապաշտպանության անհրաժեշտությունը: Քաղաքական հանցագործությունների այս հատկությունը դրսևորվում է ցանկացած պետության կազմակերպման պարագայում, բայց այնտեղ, որտեղ այն կառուցված է միահեծանության (աբսոլյուտիզմի) սկզբունքով, այնտեղ յուրաքանչյուր քաղաքական հանցագործություն ինքնակալ միապետն ընկալում է որպես անձնական ոտնձգություն իր դեմ՝ իր անձի և իրեն պատկանող իրավունքների դեմ: Այս պայքարին խառնվում է ինքնակալ միապետի կողմից անձնական վրեժխնդրության զգացումը: Այսպիսով, քաղաքական հանցագործությունների դեմ պայքարն իրականացվում է ինքնապաշտպանության ողջ լարվածությամբ և վիրավորված պատվի ողջ մոլեգնությամբ» [25, էջեր 1-2]: Եվ հակառակը. «Քաղաքական հանցագործությունների համաներումը քաղաքական կարգի կայունության անհրաժեշտ վկայությունն է: Ներքուստ ուժեղ պետությունը պարբերաբար կարիք ունի նման համաներման: Այս ոլորտում բռնաճնշումները պետության համար դառնում են գրեթե անհարկի, և նա պարբերաբար կրճատում է բռնաճնշումները՝ առանց վնասելու պետական կարգի ամրությանը» [23, էջ 152]:

Ավտորիտար քաղաքական իշխանությունը հեղափոխության փորձը ընկալում է որպես սեփական անձի (ընտանիքի) դեմ ուղղված արարքներ, քանի որ նրանց համար իշխանության շարունակականությունը գոյաբանական (էկզիստենցիալ) հարց է: Այս պայմաններում Ավտորիտար քաղաքական իշխանությունները հեղափոխության փորձ կատարած անձանց նկատմամբ, ամենայն հավանականությամբ, կդրսևորեն ոչ թե ներողամտություն, այլ կվարեն դաժան պատժիչ քաղաքականություն՝ նպատակ ունենալով սպազայում կանխել հեղափոխության փորձերը:

Ժողովրդավարական քաղաքական ռեժիմի պարագայում ներքուստ ուժեղ պետությունը կարող է օրենսդրությամբ նախատեսել քաղա-

քական հանցագործությունների գործերով հայեցողական քրեական հետապնդման ինստիտուտի կիրառության հնարավորություն:

Երկրորդ՝ հաջողված հեղափոխության դեպքում իշխանության եկած հեղափոխական ղեկավարների նկատմամբ՝ մինչև հեղափոխությունը հարուցված քրեական հետապնդումը դադարեցնելը: Այս հարցին առավել մանրամասն կանդրադառնանք սույն աշխատանքի 4.3-րդ բաժնում, իսկ այս հատվածում միայն նշենք, որ հաջողված հեղափոխության պարագայում հեղափոխության ղեկավարների նկատմամբ հարուցված քրեական հետապնդումը դադարեցնելու հիմքում ընկած է կեղծեյան այն գաղափարը, ըստ որի՝ արդյունավետության սկզբունքը սահմանափակում է լեգիտիմության սկզբունքի գործողությունը:

Երրորդ՝ ավտորիտար ռեժիմների փլուզման դեպքում նախորդ ռեժիմի ռազմա-քաղաքական իշխանության ներկայացուցիչներին նկատմամբ հարուցված քրեական հետապնդումը դադարեցնելը: Քաղաքական ռեժիմների փոփոխության դեպքում նախորդ ավտորիտար ռեժիմի՝ անխտիր բոլոր ներկայացուցիչների նկատմամբ քրեական հետապնդում հարուցելը նպատակահարմար չէ: Այս մոտեցման կողմնակիցները նշում են, որ անցումային պետությունը, հետապնդում հարուցելով մի քանիսի, և ոչ թե շատերի նկատմամբ, ձգտում է ճանաչել անցյալի սխալները, խզելու անցյալի հետ իր կապերը և ապահովելու կոլեկտիվ արդարության որոշակի զգացում՝ առանց վտանգելու քաղաքականությունը ազատականացնելու հեռատես նպատակները [3, էջ 621]:

Օրինակ՝ պրոֆեսոր Պ. Օրենտլիչերը մանրամասն քննարկել է նախորդ ռեժիմի կողմից մարդու իրավունքների խախտումներ կատարած անձանց նկատմամբ դատական հետապնդում հարուցելու հարցերը: Նա նշում է, որ անցումային հասարակությունները լավագույնս կատարում են մարդու իրավունքները պաշտպանելու պարտականությունը ոչ թե այն դեպքում, երբ դատական կարգով հետապնդում են նախորդ ժամանակաշրջանում իրավախախտում կատարած բոլոր անձանց, և ոչ էլ, այն դեպքում, երբ թույլ են տալիս նախկինում իրավախախտում կատարած բոլոր անձանց մնալ անպատիժ, այլ այն դեպքում, երբ պատասխանատվության են ենթարկում նախորդ համակարգի համար առավել պատասխանատու անձանց և մարդու իրավունքների ամենաձանր խախտումներ կատարածներին [4, էջ 2545]: Նշված հեղինակը թեև կողմ է քրեական հետապնդման պարտադիրության սկզբունքին, սակայն կարծում է, որ միջազգային իրավունքը որոշ դեպքերում պետություններին թույլատրում

է ընտրողաբար հարուցել քրեական հետապնդում:

Նախորդ քաղաքական ռեժիմի ներկայացուցիչների նկատմամբ համատարած հետապնդում հարուցելը երբեմն նպատակահարմար չէ (կամ անհնարին է) այն պարզ պատճառով, որ դիկտատուրաների փլուզումից հետո երիտասարդ ժողովրդավարական պետական համակարգերը դեռևս փխրուն վիճակում են, իսկ հասարակությունը բևեռացված է և անկայուն: Այս պայմաններում նախորդ ռեժիմի ներկայացուցիչների նկատմամբ քրեական հետապնդում հարուցելը կարող է խորացնել պառակտումը [8, էջեր 37-38]:

Ավաճից հատկապես վերաբերում է այն պետություններին, որտեղ զինվորականները, իրենց պաշտոններից հեռանալուց հետո, դեռևս պահպանում են իրական իշխանությունը: Նախկինում կատարած հանցագործությունների համար զինվորականների նկատմամբ քրեական հետապնդում հարուցելը կարող է հրահրել ապստամբություններ կամ այլ առնակատումներ, որոնք էլ կթուլացնեն քաղաքացիական կառավարության հեղինակությունը (Օրինակ՝ Լատինական Ամերիկայի մի շարք պետություններում) [4, էջ 2545]:

Նկարագրված իրավիճակներում նախորդ ռեժիմի ներկայացուցիչների, այդ թվում՝ զինվորականների քրեական հետապնդումը դադարեցնելու հիմնավորումներ խիստ պրագմատիկ են: Անցումային հասարակությունները դեռևս օժտված չեն ժողովրդավարության կենսունակ հատկանիշներով, մասնավորապես՝ նոր կառավարությունները նախորդ ռեժիմի պաշտոնաթող զինվորականներին պատասխանատվության ենթարկելու համար օժտված չեն բավարար իշխանությամբ, ուստի փոխզիջման գնալն անխուսափելի է:

### **3. Քաղաքական հանցագործությունների գործերով քրեական հետապնդումից հրաժարվելը գերմանական իրավունքում**

**3.1. Ընդհանուր դրույթներ:** Գերմանիայի քր. դատ. օր-ի 153d պարագրաֆի 1-ին մասի համաձայն՝ Դաշնային գլխավոր դատախազը կարող է հրաժարվել Դատարանակազմության մասին օրենքի 74a (պարբերություն 1 № 2-6) և 120 (պարբերություն. 1 № 2-7) պարագրաֆներով նախատեսված հանցագործությունների հետապնդումից, եթե քրեական վարույթի իրականացումը Գերմանիայի Դաշնային Հանրապետության համար կարող է ստեղծել էական վնաս պատճառելու վտանգ, կամ, եթե քրեական հետապնդումը հակասում է այլ գերակա հանրային շահերին: Ընդ որում, եթե մեղադրանքն արդեն առաջադրվել է, ապա Դաշնային գլխավոր դատախազը վերը նշված



նախադրյալների առկայության դեպքում կարող է հետ կանչել մեղադրանքը և ցանկացած փուլում կարճել գործի վարույթը:

Այս հոդվածի վերաբերյալ առկա են որոշ նկատառումներ:

Նախ՝ Գերմանիայի քր. դատ. օր-ի 153d պարագրաֆի վերտառության գերմաներեն տեքստում «քաղաքական հանցագործություն» եզրույթը չի օգտագործվում<sup>5</sup>, սակայն Գերմանիայի քր. դատ. օր-ի և քրեական դատավարության դասագրքերի ռուսերեն տարբերակում այն թարգմանված է հետևյալ կերպ՝ «Քաղաքական հանցագործությունների նկատմամբ քրեական հետապնդումից հրաժարվելը» [17, էջ 229; 18, էջ 202]: Կարելի է եզրակացնել, որ գերմանական իրավունքում հայեցողական քրեական հետապնդման ինստիտուտի տեսանկյունից «քաղաքական հանցագործություն» եզրույթը ոչ թե պոզիտիվ-իրավական, այլ գիտական եզրույթ է:

Երկրորդ՝ Գերմանիայի սահմանադրական դատարանը հստակ նշել է, որ Քր. դատ. օր-ի 153d պարագրաֆի վերնագրում նշվում է՝ պետական անվտանգության դեմ ուղղված հանցանքների նկատմամբ հետապնդման դադարեցումը հանրային շահի գերակշռության պատճառով: Պարագրաֆի վերտառությունից ակնհայտ, որ երբ առկա է հանրային գերակա շահ, ապա այդ պարագայում նման ծանր հանցագործության առնչությամբ սկսված հետապնդումը կարող է դադարեցվել [9; 31]:

Երկրորդ՝ Գերմանիայի քր. դատ. օր-ի 153d պարագրաֆն ընդլայնում է 153c պարագրաֆի (3-5-րդ պարբերություններ) կիրառման ոլորտը՝ այսպես կոչված պետության ներսում կատարվող արարքների նկատմամբ [10], ուստի, Քր. դատ. օր-ի 153d պարագրաֆի մեկնաբանման ժամանակ պետք է նկատի ունենալ նաև քր. դատ. օր-ի 153c պարագրաֆի կարգավորումները:

Չորրորդ՝ Գերմանիայի քր. դատ. օր-ի 153d պարագրաֆը կարող է կիրառվել ծանր հանցագործությունների դեպքում, եթե առկա է պետական շահերի պաշտպանության անհրաժեշտություն [12, էջեր 218-219] : Գերմանիայի

քր. դատ. օր-ի 153d պարագրաֆը կարող է կիրառվել մասնավորապես հետևյալ հանցագործությունների դեպքում՝

ա) իրավունքի գերակայության վրա հիմնված ժողովրդավարական պետության դեմ ուղղված հանցագործություններ՝ հակասահմանադրական ճանաչված կուսակցության գործունեությունը շարունակելը, միավորվելու արգելքը խախտելը, սահմանադրական հիմունքների դեմ ուղղված սաբոտաժը, Դաշնային նախագահին արատավորելը, սահմանադրական մարմիններին արատավորելը, որն ուղղված է սահմանադրական հիմունքների դեմ և այլն.

բ) ազգային պաշտպանության դեմ ուղղված հանցագործություններ՝ Գերմանական զինված ուժերի (Բունդեսվերի) դեմ ուղղված վնասակար քարոզչությունը, պաշտպանության միջոցների դեմ ուղղված սաբոտաժը, անվտանգությանը սպառնացող հետախուզական գործունեությունը, անվտանգությանը սպառնացող պատկերների պատրաստումը և այլն.

գ) պետական դավաճանություններ՝ դաշնային պետության դեմ ուղղված դավաճանությունը, դաշնության երկրամասի դեմ ուղղված դավաճանությունը, պետական դավաճանության նախապատրաստությունը.

դ) լրտեսություն և արտաքին անվտանգության դեմ ուղղված հանցագործություններ՝ պետական գաղտնիք հրապարակելը, հրապարակելու նպատակով պետական գաղտնիք հավաքելը, ապօրինի գաղտնիքների տրամադրումը և այլն .

ե) այլ հանցագործություններ՝ օտարերկրյա պետությունների մարմինների և ներկայացուցիչների վրա հարձակումը, հանցավոր համագործակցությունների կազմակերպումը և այլն [16; 42]:

### 3.2. Գերմանիայի սահմանադրական դատարանի դիրքորոշումը

Գերմանական դոկտրինում քննարկվում է այն հարցը, թե համաչափության սահմանադրական սկզբունքն արդյոք կիրառելի է մեղադրանք առաջադրելու և քննություն կատարելու նկատմամբ: Եթե քրեադատավարական հարկադրանքների, հատկապես կալանքի պարագայում համաչափության սկզբունքն անկասկած կիրառելի է, ապա այլ իրավիճակներում Գերմանիայի սահմանադրական դատարանը բացառիկ դեպքերում է այլ շահերը վեր դասել քրեական հետապնդման պարտականությունից: Օրինակ՝ գործերից մեկով Դատարանը անթույլատրելի է համարել նարկոդիսպանսերից փաստաթղթեր առգրավելը, եթե դրանով տվյալ հիմնարկի գործունեությունը կաթվածահար կլինի: Մեկ այլ գործով Սահմանադրական դատարանը, նկատի

<sup>5</sup> Քր. դատ. օր-ի գերմաներեն տեքստում հոդվածի վերտառությունն է «Absehen von der Verfolgung bei Staatsschutzdelikten wegen überwiegender öffentlicher Interessen», իսկ անգլերեն տեքստում՝ «Non-prosecution of offences against national security due to overriding public interests»: Երկու դեպքում էլ այն թարգմանվում է հետևյալ կերպ՝ «Воздержание от преследования в преступлениях государственной безопасности из-за преобладающих общественных интересов» կամ հանրային շահերի գերակշռության պատճառով պետական անվտանգության դեմ ուղղված հանցագործությունների հետապնդումից հրաժարվելը: Գերմաներեն և անգլերեն լեզուներով օրենքների տեքստերը տե՛ս [32]:

ունենալով Քր. օր-ի 34-րդ պարագրաֆը (ծայրահեղ անհրաժեշտություն), պատանդ վերցնելու գործերով քրեական հետապնդման հետաձգումը համարել է թույլատրելի:

Գերմանիայի սահմանադրական դատարանը «DDR-Spione» («ԳԴՀ լրտեսներ») գործով հստակ նշել է, որ դատախազության և իրավասու դատարանի հետ համագործակցող լրտեսների նկատմամբ հետապնդումը կարող է դադարեցվել, եթե հանցագործը, նախքան հանցանքի հայտնի դառնալը, այդ մասին խոստովանել է՝ կանխելով Գերմանիայի Դաշնային Հանրապետության (Արևմտյան Գերմանիա) անվտանգության խաթարումը, կամ հայտնել է այն կարևոր տեղեկությունները, որոնք նրա ձեռք է բերել լրտեսության ընթացքում: Քրեական հետապնդումը դադարեցվում է, եթե դա շարունակելու արդյունքում կվնասվի երկրի շահերը [9]:

Այս գործով մեղադրյալը 1969 թվականից աշխատել է Գերմանիայի Դեմոկրատական Հանրապետության (Արևելյան Գերմանիա) գլխավոր հետախուզական վարչությունում (Hauptverwaltung Aufklärung, այսուհետ՝ HVA), որի գլխավոր գործառույթը Արևմտյան Գերմանիայի տարածքում հատուկ հետախուզական միջոցառումների իրականացումն էր: 1990թ-ի սեպտեմբերի 17-ի իրավասու մարմինները գաղտնի լրտեսական գործունեություն իրականացնելու կասկածանքով որոշում են կայացրել անձին ձերբակալելու մասին (քրեական օրենսգրքի 99-րդ հոդվածը): Այս որոշման հիման վրա մեղադրյալը փաստացի արգելանքի է վերցրվել 1990թ-ի հոկտեմբերի 4-ին, այն բանից հետո, երբ նույն թվականի հոկտեմբերի 3-ին Արևելյան և Արևմտյան Գերմանիաները միավորվեցին:

Սույն գործով Գերմանիայի սահմանադրական դատարանը կարևորել է հետևյալ հարցադրումները:

Նախ՝ եթե քրեական հետապնդում իրականացվի բոլոր այն լրտեսների նկատմամբ, ովքեր իրենց երկրի շահերի համար իրականացրել են իրենց բարեխիղճ աշխատանքը, ապա դրանով արդյո՞ք չի խախտվի նրանց սահմանադրական, ինչպես նաև միջազգային իրավունքի որոշ դրույթներ:

Երկրորդ՝ եթե լրտեսներին շնորհվի այսպես կոչված ներում, կամ կիրառվի միայն Քր. դատ. օր-ի 153d պարագրաֆը, արդյո՞ք դա բավարար է: Դատարանը նշել է այն հանգամանքը, որ տվյալ պարագայում Քր. դատ. օր-ի 153d պարագրաֆից բացի այլ համապատասխան դրույթ նախատեսված չէ:

Այս գործով Գերմանիայի սահմանադրական դատարանը որոշել է, որ Արևելյան Գերմանիայի տարածքում նրա օգտին զանգվածային

լրտեսական գործունեության կազմակերպիչների նկատմամբ քրեական հետապնդում իրականացնելու համար առկա են «սահմանադրական խոչընդոտներ» [28, էջեր 42, 47]:

#### **4. Քաղաքական հանցագործությունների գործերով հայեցողական քրեական հետապնդման ինստիտուտի սուբստիտուտները <<-ում**

**4.1. Ընդհանուր դրույթներ:** Պետությունները երբեմն, ելնելով միջազգային և ներպետական տարաբնույթ հասարակական-քաղաքական պատճառներից, երբեմն օբյեկտիվորեն հարկադրված են դադարեցնել քաղաքական հանցագործությունների մեջ մեղադրվող անձանց քրեական հետապնդումը: Եթե տվյալ պետության դատավարական համակարգում բացակայում են քաղաքական հանցագործությունների գործերով քրեական հետապնդումը նպատակահարմարության շարժառիթով դադարեցնելու իրավական կարգավորումները, ապա իրավասու սուբյեկտները հարկադրված են այս հանցագործությունների մեջ մեղադրվող անձանց նկատմամբ հետապնդումը դադարեցնելու նպատակով դիմելու տարաբնույթ ձեռնաձուլությունների, մասնավորապես՝ օգտագործելու դրանց փոխարինորդները (սուբստիտուտները): Նրանք քաղաքական հանցագործություններով հայեցողական քրեական հետապնդման օրենսդրական բացը լրացնում են՝ կոնկրետ գործով արհեստականորեն կիրառելով հետապնդումը դադարեցնելու այլ հիմքեր, իսկ երբեմն դիմում են բացահայտ սպօրինությունների, օրինակ՝ քաղաքական հանցագործության մեջ մեղադրվող անձի հետապնդումը դադարեցնում են հանցակազմի բացակայության հիմքով, թեև բոլորի համար ակնհայտ է, որ տվյալ դեպքում կատարվել են հանցակազմի հատկանիշներ պարունակող արարքներ:

<< օրենսդրությամբ նախատեսված չէ քաղաքական հանցագործությունների գործերով հայեցողական հետապնդում կիրառելու հնարավորություն, իսկ գործող քր. դատ. օր-ի 37-րդ հոդվածը (հայեցողական քրեական հետապնդումը) կարող է կիրառվել ոչ մեծ կամ միջին ծանրության հանցագործությունների դեպքում և առաջին անգամ հանցանք կատարած անձանց նկատմամբ, օրինակ՝ իրադրության փոփոխումը և այլն: Մինչդեռ քաղաքական հանցագործություններից շատերը համարվում են ծանր կամ առանձնապես ծանր հանցագործություններ, օրինակ՝ զանգվածային անկարգություններ կազմակերպելը համարվում է ծանր հանցագործություն (<< քր. օր-ի 225-րդ հոդվածի 1-ին մաս), ուստի այդ գործերով << քր. դատ. օր-ի 37-րդ հոդվածը չի կարող կիրառվել:

Հայկական իրականությունում քաղաքական հանցագործությունների մեջ մեղադրվող անձանց նկատմամբ քրեական հետապնդումը դադարեցնելու նպատակահարմարությունից (անհրաժեշտությունից) ելնելով, ՀՀ իշխանությունները ստիպված են եղել դիմելու տարբեր դատավարական անպարարությունների: Այսպես՝ քաղաքական հանցագործությունների գործերով քրեական հետապնդումը դադարեցնելու նպատակով կատարվել են հետևյալ գործողությունները՝

1. ՀՀ քր. օր-ի համապատասխան հոդվածում կատարվել են այնպիսի կառուցվածքային և բովանդակային փոփոխություններ, որի արդյունքում հանցակազմը ձեռք է բերել որակապես նոր հանցակազմի հատկանիշներ և այդ պայմաններում քրեական հետապնդումը դադարեցվել է նոր օրենքին հետադարձ ուժ տալու արգելքի հիմքով.

2. հաղթանակած հեղափոխությունից հետո նոր քաղաքական դեկավարների նկատմամբ՝ հեղափոխական գործողությունների դեպքերով հարուցված քրեական հետապնդումները դադարեցվել են հանցակազմի բացակայության հիմքով, թեև բոլորի համար ակնհայտ էր, որ նման արարքները պարունակում են հանցակազմի հատկանիշներ.

3. անհատական դեպքով կիրառվել է համաներում, մինչդեռ համաներումը ոչ թե անհատական, այլ նորմատիվ բնույթի իրավական ակտ է:

**4.2. Քրեական հետապնդումը դադարեցնելը հանցակազմի օրենսդրական փոփոխության եղանակով («7-ի գործի» օրինակով)**

Դեռևս XX դարում Հ. Քելզենը նշել է, որ հեղափոխության արդյունքում իշխանության եկած կառավարությունը կարող է հատուկ օրենքով, նորմին հետադարձ ուժ տալու եղանակով, վերացնել նախկին կառավարության հրապարակած օրենքը, որով հեղափոխական կուսակցության անդամների որոշակի գործողություններ՝ որպես քաղաքական հանցագործություններ համարվում էին պատժելի: Իհարկե, այն, ինչ տեղի է ունեցել, չի կարող դառնալ չպատահած, սակայն դրանից հետո սահմանված նորմերի հիման վրա, հետին թվով կարող է փոփոխվել նախկինում տեղի ունեցածի նորմատիվային մեկնաբանությունը [15, էջ 24]: Ասվածն ընդհանրացնելու դեպքում, կարելի է նշել, որ եթե դատավարական համակարգում նախատեսված չէ հայեցողական քրեական հետապնդման ինստիտուտ, ապա քրեական օրենսգրքի հատուկ մասում փոփոխություններ կատարելը կարող է համարվել քաղաքական հանցագործությունների մեջ մեղադրվող

անձանց նկատմամբ հետապնդումը դադարեցնելու արհեստական ճանապարհներից մեկը:

Հայկական իրականությունում քաղաքական հանցագործությունների գործերով հայեցողական հետապնդման ինստիտուտի բացակայությունը երբեմն լրացվել է քրեական օրենսդրության մեջ փոփոխություններ կատարելու հնարքով: Այսպես՝ 2008 թ-ի նախագահական ընտրությունների պաշտոնական արդյունքներով ՀՀ Նախագահ էր ընտրվել Ս. Սարգսյանը, սակայն ընդդիմության առաջնորդ Լևոն Տեր-Պետրոսյանն ու նրա կողմնակիցները չէին ընդունում ընտրությունների արդյունքները, որի կապակցությամբ ընդդիմությունը տևական ժամանակով կազմակերպեց զանգվածային բողոքի միջոցառումներ:

2008 թվականի մարտի 1-ի լույս 2-ին Երևանում ցուցարարների և ոստիկանության միջև տեղի ունեցան բախումներ և զանգվածային անկարգություններ, որոնց հետևանքով զոհվեց 10 անձ: Մարտի 1-2-ին Երևան քաղաքում տեղի ունեցած զանգվածային անկարգությունների դեպքերի առթիվ հարուցված քրեական գործով ընդդիմության 7 ներկայացուցիչների, ի թիվս այլ հոդվածների, մեղադրանք առաջադրվեց ՀՀ քր. օր-ի 300-րդ հոդվածով՝ սահմանադրական կարգը տապալելը (այս գործն հայտնի է «7-ի գործ» անվամբ): ՀՀ դատախազությունը 01.12.2008 թ. այս գործն ուղարկեց դատարան [35]:

2009 թ-ին ՀՀ Ազգային ժողովը ՀՀ քր. օր-ի 300-րդ հոդվածում կատարեց հիմնարար օրենսդրական փոփոխություններ, որից հետո քննարկվող գործով դատախազները, նկատի ունենալով օրենսդրական այդ փոփոխությունները, հրաժարվեցին ՀՀ քր. օր-ի 300-րդ հոդվածի 1-ին մասով քրեական հետապնդումից, և դատարանը ՀՀ քր. օր-ի 300-րդ հոդվածի մասով՝ արդարացման հիմքով քրեական հետապնդումը դադարեցրեց:

Ինչով էր պայմանավորված, որ ՀՀ քաղաքական իշխանությունը 2009 թ-ին նախաձեռնեց ՀՀ քր. օր-ի 300-րդ հոդվածում փոփոխություններ կատարելու օրենսդրական գործընթաց: Թեև Նախագծի հիմնավորումներում հակիրճ նշվում էր, որ այս փոփոխությունների միջոցով փորձ է արվում ապահովել ՀՀ քր. օր-ի 300-րդ հոդվածի որոշակիությունը, սակայն, կարծում ենք, որ օրենսդրական փոփոխությունների իրական շարժառիթը ոչ թե՛ գործնականում հազվադեպ կիրառվող այս հոդվածի գուտ կատարելագործումն էր, այլ այն, որ քաղաքական իշխանությունը միջազգային հանրության առջև ստանձնել էր կալանքի տակ գտնվող քաղաքական ընդդիմության ներկայացուցիչների նկատմամբ հետապնդումը դադարեցնելու

պարտականություն: Նկատի ունենալով, որ ՀՀ օրենսդրությամբ նախատեսված չէ այս հանցագործություններով քրեական հետապնդումը նպատակահարմարության հիմքով դադարեցնելու հնարավորություն, իշխանություններն ընտրեցին հետևյալ ճանապարհը՝ ՀՀ քր. օր-ի 300-րդ հոդվածում կատարել բովանդակային և կառուցվածքային այնպիսի փոփոխություններ, որի պայմաններում հնարավոր կլիներ «7-ի գործով» մեղադրյալների նկատմամբ հետապնդումը դադարեցնել՝ օրենքի հետադարձ ուժի արգելքի կիրառմամբ:

Նման պնդման համար հիմք է հանդիսացել ՀՀ Ազգային ժողովում ՀՀ քր. օր-ի 300-րդ հոդվածի փոփոխությունների քննարկման ժամանակ ներկայացված կարծիքները: Այսպես՝ ՀՀ քր. օր-ի 300-րդ հոդվածում փոփոխություններ կատարելու նախագծի քննարկումների ընթացքում ընդդիմադիր պատգամավորը Նախագծի զեկուցողներին տվել է հետևյալ հարցը.

---

*«Ես կցանկանայի լսել ձեր կարծիքը՝ վերջիվերջո, օրենքի այս փոփոխությունները կապ ունե՞ն «7-ի գործի» հետ և, սա Եվրասխորհրդի առջև ստանձնած պարտավորությունների շրջանակո՞ւմ է»:*

---

Այս հարցի վերաբերյալ ՀՀ Ազգային ժողովի պետաիրավական հարցերի մշտական հանձնաժողովի նախագահի տեղակալը պատասխանել է հետևյալ կերպ.

*«Կարծում եմ, գաղտնիք չկա: Որևէ մեկը չի թաքցրել, որ փոփոխությունների առիթը եղել է «7-ի գործը»: Որովհետև եթե չլիներ «7-ի գործը», դժվար թե այսօր փոփոխության անհրաժեշտությունն առաջանար: Այստեղ, կարծում եմ, գաղտնիք չկա, մասնավոր ինդիքը քննարկվել է նաև այնտեղ, և՛, այո՛, ԱԺ նախագահի Եվրասխորհրդի խորհրդարանական ժողովի ներկայացուցիչներին այս խոստումը տվել էր (...)» [29]:*

---

Այս սղագրությունն ընթերցելիս ստեղծվում է այն համոզմունքը, որ ՀՀ քր. օր-ի 300-րդ հոդվածում փոփոխություններ կատարելու հիմնական պատճառը 2008 թ. մարտի մեկի դեպքերով «7-ի գործով» մեղադրյալների նկատմամբ քրեական հետապնդումը դադարեցնելու նյութա-իրավական հիմքեր ստեղծելն էր, ինչն ապացուցվում է նաև օրենքի փոփոխությունից հետո «7-ի գործով» մեղադրյալների նկատմամբ ՀՀ քր. օր-ի 300-րդ հոդվածի մասով

մեղադրանքից հրաժարվելու և քրեական հետապնդումը դադարեցնելու փաստով:

Եթե ՀՀ դատավարական համակարգում նախատեսված լիներ քաղաքական հանցագործությունների գործերով հայեցողական քրեական հետապնդման ինստիտուտ, ապա այս իրավիճակում, ամենայն հավանականությամբ, նման արհեստական քայլերի դիմելու անհրաժեշտություն չէր ծագի:

Ընդ որում, ավելացնենք, որ տարիներ անց՝ 2021 թ-ին ՀՀ սահմանադրական դատարանը ՄԴՈ-1586 որոշմամբ հակասահմանադրական ճանաչեց 2009 թ-ին ՀՀ քր. օր-ի 300-րդ հոդվածի փոփոխությունների շրջանակում ընդունված՝ սահմանադրական կարգը տապալելու մասին ՀՀ քր. օր-ի 300.1-րդ հոդվածը:

### **4.3. Քրեական հետապնդումները դադարեցնելը հաջողված հեղափոխության դեպքում (2018 թ-ի հեղափոխության օրինակով)**

**(a) Հեղափոխության արդյունավետության և լեգիտիմության ազդեցությունը քրեական հետապնդման վրա:** Ոչ բռնի հեղափոխությունների ընթացքում սովորաբար կատարվում են անհնազանդության այնպիսի գործողություններ, որոնք պարունակում են այս կամ այն հանցակազմի հատկանիշներ, օրինակ՝ ճանապարհները արգելափակելը կամ պետական մարմինների մուտքերը և ելքերը փակելը, հանրային հեռուստատեսության կամ հանրային ռադիոյի շինություն հարկադրաբար մուտք գործելը և այլն:

Եթե հեղափոխությունն ավարտվում է հաջողությամբ և հեղափոխության կազմակերպիչները վերցնում են իշխանությունը, ապա հարց է ծագում՝ ինչպե՞ս պետք է վարվել հեղափոխության ղեկավարների դեմ հեղափոխական գործողությունների կապակցությամբ հարուցված քրեական գործերի հետ: Քրեական հետապնդման պարտադիրության (օրինակա-նության) սկզբունքը կուռքացնելու պայմաններում կարելի է պնդել, որ անկախ հեղափոխական գործողությունների արդյունավետությունից, եթե կատարվել են հանցակազմի հատկանիշներ պարունակող արարքներ, ապա քրեական հետապնդումը պետք է շարունակել: Նման գնահատականները և կանխատեսումները այնուամենայնիվ իրականությունից կտրված են:

Հաջողված հեղափոխության կազմակերպիչները չպետք է հետապնդվեն (դատապարվել) հեղափոխական արարքների (խոսքը չի վերաբերում անձի դեմ ուղղված բռնի արարքներին) համար: Այս պնդումը հիմնավորում է ինչպես հեղափոխության *արդյունավետության սկզբունքով*, այնպես էլ *ժողովրդաիշխանության ինստիտուտով*:

Հաջողված հեղափոխությունն ըստ էության արդյունավետ հեղափոխություն է, իսկ դրա արդյունքում ձևավորված նոր կառավարությունը՝ արդյունավետ կառավարություն, քանի որ նրա անդամները կարողանում են ապահովել իրենց իշխանության գործունեությունը՝ նրանք սահմանում են հեղափոխական գաղափարներից բխող իրավական քաղաքականության նոր ուղղություններ, որով պետք է առաջնորդվի պետաիրավական և հասարակական ողջ համակարգը (արդյունավետության սկզբունք):

Ի դեպ, Հ. Քելզենը փոքր-ինչ այլ առիթով նշում էր, որ հաջողված հեղափոխությունների դեպքում լեգիտիմության սկզբունքը սահմանափակվում է արդյունավետության սկզբունքով [15, էջ 263]: Ըստ նշանավոր գիտնականի՝ եթե հեղափոխությունը հաջողությամբ չավարտվեր, այսինքն՝ եթե հեղափոխական Սահմանադրությունը (նախկին Սահմանադրության պահանջներին խախտմամբ ընդունված) գործուն չդառնար, եթե դրանով նախատեսված մարմինները չընդունեին օրենքներ, որոնք կկիրառվեին այդ օրենքներում նախատեսված մարմինների կողմից, այլ դրա փոխարեն գործուն մնար հին Սահմանադրությունը, ապա հեղափոխությունը չէր համարվի նոր իրավունքի ստեղծման գործընթաց, այլ, հին Սահմանադրության և դրան համապատասխան ընդունված քրեական օրենսգրքի համաձայն, կորակվեր՝ որպես պետական դավաճանություն [15, էջեր 262-263]:

Մեկ այլ գերմանացի նշանավոր իրավագետ Ռ. Ալեքսին, հետևելով Հ. Քելզենի ուսումունքին, 1992թ-ին հրատարակած իր հայտնի աշխատությունում նշում է. «Նորմերի համակարգի, որպես ամբողջության, վավերականության (действительности) խնդիրը սրվում է, եթե միայնակ հետ մրցակցում են երկու անհամատեղելի նորմերի համակարգերը: Նման իրավիճակ կարող է ստեղծվել, օրինակ, հեղափոխության, քաղաքացիական պատերազմի դեպքում: Հեշտ է ենթադրել, թե կողմերից մեկի վերջնական հաղթանակից հետո ո՞րն է գործելու: Նման իրավիճակում գործում է նորմերի այն համակարգը, որը հաղթանակ է տարել մյուսի նկատմամբ, քանի որ տվյալ փաստը նշանակում է, որ այժմ այն դառնում է միակ ընդհանուր և ամբողջությամբ՝ սոցիալապես գործուն (действительной) նորմերի համակարգ» [11, էջ 110]:

Այսպիսով, հաջողված հեղափոխության դեպքում իշխանության գործունեությունը (արդյունավետության սկզբունք) ըստ էության բացառում է հեղափոխական գործողությունների փաստով քրեական հետապնդման հարուցումը և իրականացումը:

Ինչպես նշվեց, հաջողված հեղափոխության կազմակերպիչներին չհետապնդելու թեզը

հիմնավորվում է նաև *ժողովրդաիշխանության ինստիտուտով*: Առանց հասարակության մեծամասնության աջակցության հեղափոխությունները կարող են արդյունավետ (հաջողված) համարվել, եթե զուգորդվել է մարդու դեմ ուղղված բռնի գործողություններ կատարելով: Ուստի ոչ բռնի հեղափոխությունները հաջողությամբ են ավարտվում հիմնականում հասարակական լայն զանգվածների աջակցության պարագայում: Չ. Լոմբրոզոն նշում էր, որ ի տարբերություն խռովությունների (բունտերի) հեղափոխություններին մարդկանց մասնակցությունը լինում է առավել զանգվածային, նրան մասնակցում են ժողովրդի բոլոր դասակարգերը, և հատկապես բարձր դասակարգերը (եթե իհարկե հեղափոխությունն ուղղված չէ նրանց դեմ): Բացի այդ, նա նշում էր, որ հեղափոխությունները (որպես ֆիզիոլոգիական երևույթներ) չեն կարող համարվել հանցավոր, քանի որ նվիրագործվում և հավանություն են ստանում հասարակական կարծիքի կողմից [22, էջեր 40, 42]:

Եթե վերացարկվենք ժողովրդաիշխանության ձևերի մասին պոզիտիվ սահմանադրական կարգավորումներից, ապա կարելի է նշել, որ ոչ բռնի հեղափոխությունը ուղղակի ժողովրդաիշխանության ծայրահեղ ձևերից է: Եթե հեղափոխական գործողություններին մարդկանց մասնակցությունը քանակական առումով մեծ է, ապա այն չի կարող չառաջացնել որակական փոփոխություններ, այսինքն՝ չի կարող չազդել իշխանության փոփոխության վրա: Հասարակության լայն զանգվածները, մասնակցելով հեղափոխական ուժերի կազմակերպած բողոքի գործողություններին, դրանով ըստ էությանն լեգիտիմացնում են այդ գործողությունները: Այս պայմաններում հեղափոխության կազմակերպիչների դեմ նախկինում հարուցված քրեական հետապնդումները անխուսափելիորեն պետք է դադարեցնել: Եթե տեսականորեն պատկերացնենք, որ իրավապահ համակարգը այնուամենայնիվ որոշում է շարունակել հաջողված հեղափոխության կազմակերպիչների նկատմամբ հարուցված քրեական հետապնդումը, ապա այդ որոշումը հակասության մեջ կմտնի ժողովրդաիշխանության սկզբունքի հետ:

Այսպիսով, ոչ բռնի հեղափոխությունների ժամանակ կատարված քաղաքական հանցագործությունների դեպքում հայեցողական քրեական հետապնդման ինստիտուտի ներմուծումը, ի տարբերություն հայեցողական հետապնդման այլ դեպքերի, թելադրված է ոչ թե համաչափության (համարժեքության) սահմանադրական սկզբունքով, այլ ժողովրդաիշխանության պահանջով:

**(b) 2018 թ-ի հեղափոխության կազմակերպիչների քրեական հետապնդումը դադարեցնելը:**

ՀՀ-ն 2018 թ-ին անցում կատարեց պառլամենտական կառավարման ձևին, իսկ ՀՀ երրորդ նախագահ Ս. Սարգսյանը իր պաշտոնավարման ժամկետը լրանալուց հետո, ի հակառակ իր տված հրապարակային խոստմանը, առաջադրվեց և ընտրվեց ՀՀ վարչապետ: Դրա հետևանքով 2018 թ. ապրիլի 13-ից 22-ը տեղի ունեցան զանգվածային բողոքի միջոցառումներ, որը առաջնորդում էր Ն. Փաշինյանը: Այս գործողությունների փաստի առթիվ ՀՀ քր. օր-ի 225-րդ հոդվածի 1-ին, 2-րդ մասերով և 225<sup>1</sup>-րդ հոդվածի 1-ին, 2-րդ մասերով հարուցվեց քրեական գործ, իսկ 2018 թ-ի ապրիլի 22-ին հեղափոխության կազմակերպիչները՝ այդ թվում՝ Նիկոլ Փաշինյանը, ով այդ ժամանակ նաև ՀՀ Ազգային ժողովի պատգամավոր էր, ձերբակալվեցին:

ՀՀ-ում իրականացված լայնածավալ զանգվածային բողոքի միջոցառումների արդյունքում ՀՀ վարչապետ Ս. Սարգսյանը հրաժարական տվեց և իշխանությունը փոխանցվեց հեղափոխության կազմակերպիչներին: Ն. Փաշինյանն ընտրվեց որպես ՀՀ վարչապետ:

Հասկանալի էր, որ հաջողված հեղափոխությունից հետո հեղափոխության կազմակերպիչների նկատմամբ հարուցված քրեական հետապնդումները պետք էր դադարեցնել, սակայն ողջ բարդությունն այն էր, որ քրեական հետապնդումները ՀՀ քր. դատ. օր-ի 37-րդ հոդվածի կարգով չէր կարող դադարեցվել, քանի որ քրեական հետապնդումները հարուցվել էին ծանր հանցագործությունների կապակցությամբ:

Մյուս կողմից, բոլորի համար ակներև էր, որ այդ ժամանակաշրջանում կատարվել էին այնպիսի արարքներ, որոնք պարունակում են հանցակազմի հատկանիշներ: Այնուամենայնիվ, հեղափոխական կառավարության գործունեությունը և լեգիտիմությունը չէր կարող չազդել քրեական գործով կայացվող որոշումների վրա, ուստի 2018 թ-ի հունիսի 21-ին որոշում կայացվեց այդ անձանց արարքներում հանցակազմի բացակայության հիմքով քրեական հետապնդումը դադարեցնելու և քրեական գործով վարույթը կարճելու մասին [41]:

Մտահոգության տեղիք է տալիս ոչ թե քրեական հետապնդումը դադարեցնելու փաստը, այլև հետապնդումը՝ հանցակազմի բացակայության հիմքով դադարեցնելու հանգամանքը: Թեև քրեական հետապնդումը դադարեցնելու մասին այս որոշման բովանդակությունը մեզ հասանելի չէ, սակայն 2018-ի հեղափոխության ժամանակ գործողությունները, օրինակ՝ պետական ռադիոյի շենք հարկադրաբար մուտք գործելը, կատարվել է

բոլորի աչքի առաջ (դրանք լուսաբանվում էին ուղիղ եթերներով): Նույնիսկ պարզամիտների համար էր հասկանալի, որ կատարված գործողությունները, սովորական պայմաններում անկասկած կհամարվեին հանցակազմի հատկանիշներ պարունակող արարքներ:

Այսպիսով, ամենայն հավանականությամբ քաղաքական հանցագործությունների գործերով հայեցողական քրեական հետապնդման ինստիտուտի բացակայության պատճառով քրեական հետապնդման մարմինները քննարկվող գործով որոշեցին դիմել դատավարական անպարարության և ակնհայտ հանցակազմի հատկանիշներ պարունակող գործողությունները համարեցին հանցակազմի հատկանիշներ չպարունակող:

Քրեական հետապնդման մարմինների նման վարքագիծը ունեցավ նաև այլ բացասական հետևանքներ՝ հասարակությունում էլ ավելի ամրապնդվեց Դատախազության՝ քաղաքական իշխանությունից կախվածության մասին ընկալումը: Այսպես՝ նկարագրված ժամանակաշրջանում, ՀՀ գլխավոր դատախազը ՀՀ Ազգային ժողով միջնորդություն էր ներկայացրել Ն. Փաշինյանի պատգամավորական անձեռնմխելիությունից զրկելու և նրան որպես մեղադրյալ ներգրավելու ու ենթադրաբար նաև՝ կալանավորելու թույլատվություն ստանալու վերաբերյալ: Սակայն Ս. Սարգսյանի հրաժարականից հետո ՀՀ փոխվարչապետը նամակով դիմել էր ՀՀ գլխավոր դատախազին այդ միջնորդությունը հետ վերցնելու խնդրանքով: ՀՀ գլխավոր դատախազը նկատի ունենալով ՀՀ փոխվարչապետի դիմումը, ՀՀ Ազգային ժողովի նախագահից խնդրեց օրակարգից հանել Ն. Փաշինյանին անձեռնմխելիությունից զրկելու մասին միջնորդությունը [36]:

Եթե հարցը դիտարկում ենք զուտ դատավարական կարգավորումների տեսանկյունից, ապա պարզ է, որ ՀՀ քրեադատավարական օրենսդրությամբ ՀՀ փոխվարչապետը դատավարության մասնակից չէ և չունի նման հարցով ՀՀ գլխավոր դատախազին դիմելու իրավասություն: Օրենքով նախատեսված չէ նաև ՀՀ գլխավոր դատախազի կողմից ՀՀ Ազգային ժողով ներկայացրած միջնորդությունը հետ վերցնելու ընթացակարգ:

Հեղափոխությունից հետո նույն Գլխավոր դատախազին հաջողվեց պահպանել պաշտոնը, սակայն յուրաքանչյուր առիթի դեպքում քաղաքական ուժերը և ՉԼՄ ներկայացուցիչները նրան առաջադրում էին այնպիսի հարցեր, որոնք տվյալ պաշտոնատար անձին դնում էին անհարմար իրավիճակում: Բերենք մեկ օրինակ: ՀՀ գլխավոր դատախազը 2020 թ-ին ՀՀ Ազգային ժողով միջնորդություն էր ներկայացրել քաղաքական ընդդիմության առաջնորդին

անձեռնմխելիությունից զրկելու վերաբերյալ: ՀՀ Ազգային ժողովում այս միջնորդության քննարկման ժամանակ ՀՀ գլխավոր դատախազին տրվել են հետևյալ հարցերը.

Պատգամավորի հարցը.

«- Պրն Գլխավոր դատախազ, երկու տարի առաջ նույն այս դահլիճում դուք կրկին միջնորդություն էիք բերել՝ անձեռնմխելիությունից զրկելու Նիկոլ Փաշինյանին, (...)՝ ակնհայտորեն կատարելով քաղաքական պատվեր: Հետո, կրկին քաղաքական ազդեցության հետևանքով, դուք հետ վերցրեցիք ձեր միջնորդությունը: Որքանո՞վ մենք և հանրությունը կարող ենք վստահ լինել, որ այսօրվա ձեր միջնորդությունը կրկին պայմանավորված չէ քաղաքական պատվերով, և կա՞ որևէ երաշխիք, որ վաղը կրկին քաղաքական իրողությունների փոփոխության հետևանքով՝ դուք հետ չեք վերցնելու այս նույն միջնորդությունը»:

Գլխավոր դատախազի պատասխանը.

«- (...) Ինչ վերաբերում է այն պատգամավորին, որի վերաբերյալ ժամանակին անձեռնմխելիությունից զրկելու մասին միջնորդություն եմ ներկայացրել, ապա ես ձեզ ուղիղ նորից պատասխանում եմ. ակնհայտ քաղաքական հանձնարարություն չէր: Հետևաբար՝ հանրությունն ու ՀՀ Ազգային ժողովը այսօր էլ կարող են վստահ լինել, որ այն ինչ կատարվում է ՀՀ Ազգային ժողովի դահլիճում մաքուր իրավական գործընթաց է»:

Պատգամավորի արձագանքը.

«-Պրն Դավթյան, եթե դա ակնհայտ քաղաքական պատվեր չէր, ինչո՞ւ հետ վերցրեցիք այդ միջնորդությունը, որովհետև եթե, իրոք, հիմնավոր քրեական ապացույցներ կային, դուք պետք է շարունակեիք ձեր գործը կատարել: Այո, ես պնդում եմ, որ դուք կատարել եք քաղաքական պատվեր, և կարող են լինել հիմնավոր կասկածներ, որ այսօր էլ դուք շարունակում եք կատարել նոր քաղաքական էլիտայի առաջնորդների քաղաքական պատվերները: Եվ քանի դեռ հակառակն ապացուցող որևէ քայլ դուք չեք արել, հանրությունը և մենք չենք կարող վստահ լինել, որ ձեր գործողությունները չեն ուղղորդվում քաղաքական դրդապատճառներով» [34]:

Եթե օրենսդիրը չի կանխատեսում նման ոչ ստանդարտ իրավիճակների հնարավորությունը և դատավարական օրենսդրությամբ չի նախատեսում դրանց դատավարական լուծումները, ապա դատախազությունը խնդիրը լուծելու համար հարկադրված է դիմելու տարբեր աչքակապությունների, բացահայտ խախտումների, ինչն էլ կարող է օբյեկտիվորեն ստեղծել

դատախազության՝ քաղաքական իշխանությունից կախվածության մասին ընկալում:

#### 4.4. Քրեական հետապնդումը դադարեցնելն անհատական դեպքով ընդունված համաներման հիմքով («Մասնա Ծռերի» գործի օրինակով)

«Հիմնադիր խորհրդարան» հասարակական-քաղաքական շարժման մի խումբ գինյալ անձինք («Մասնա Ծռեր» անվամբ) 17.07.2016 թ-ին Երևանում իրականացրեցին գինված ապստամբություն՝ մտելով ՀՀ ոստիկանության պարեկապահակային ծառայության գնդի տարածք, պատանդ վերցրեցին այնտեղ գտնվող մի քանի ոստիկանի: Նրանք պահանջում էին ՀՀ Նախագահ Ս. Սարգսյանի հրաժարականը, ինչպես նաև՝ ազատ արձակել քաղաքական մի շարք գործիչների [39]: Այս ապստամբության արդյունքում գոհվեց երեք ոստիկան:

Ինչպես նշվեց, 2018-ի հեղափոխության ժամանակ Ս. Սարգսյանը հրաժարական ներկայացրեց, իսկ նոր Կառավարությունը, նկատի ունենալով «Մասնա Ծռերի» գործով «կատարված արարքների հիմքում ընկած շարժառիթը» [33], քննարկում էր մեղադրյալների (բացառությամբ սպանության մեջ մեղադրվող անձանց) քրեական հետապնդումը դադարեցնելու հարցը:

Այս անգամ քաղաքական հանցագործություններով հայեցողական քրեական հետապնդման ինստիտուտի բացակայությունը լրացվեց համաներման ինստիտուտով: Ընդ որում՝ համաներումը պետք է տարածվեր հենց այդ դեպքի վրա: Այդ նպատակով «Համաներում հայտարարելու մասին» ՀՀ օրենքի նախագծի սկզբնական տարբերակում ուղղակիորեն նշված էր, որ համաներում է կիրառվում «Մասնա Ծռերի գործով» մեղադրյալների նկատմամբ: Մինչդեռ հայտնի է, որ համաներումը նորմատիվ բնույթի ակտ է, ուստի այն չի կարող բովանդակել անհատական բնույթի դրույթներ: Հետագայում Նախագծի տեքստից հանվեց «Մասնա Ծռեր» անհատականացնող անվանումը, սակայն դրա փոխարեն ավելացվեց անհատականացնող մեկ այլ դրույթ: Համաներում հայտարարելու մասին 01.11.2018 թ-ի օրենքի<sup>6</sup> 2-րդ հոդվածի 11-րդ մասում նշվեց. «Համաներում հայտարարել՝ 1) 2016 թվականի հուլիսի 17-31-ը ՀՀ ոստիկանության պարեկապահակետային ծառայության գնդի տարածքում հանցագոր-

<sup>6</sup> Օրենքի ամբողջական անվանումն է՝ «Էրեբունի-Երևանի հիմնադրման 2800-ամյակի և Հայաստանի առաջին Հանրապետության անկախության հռչակման 100-ամյակի կապակցությամբ քրեական գործերով համաներում հայտարարելու մասին» ՀՀ օրենք:

ծություն կատարած, վերջիններիս հետ հանցակցած (...)»<sup>7</sup>:

Օրենքում թեև նշված չէ «Սասնա Շռեր» անվանումը կամ թվարկված չեն մեղադրյալների անունները, սակայն ըստ օրենսդրի կամքի՝ համաներման կիրառումը «Սասնա Շռերի» գործի հետ կապվել է (անհատականացվել է) կատարման ժամանակահատվածով և վայրով<sup>8</sup>, ուստի այս դեպքում փաստացի համաներման ակտով լուծվել է անհատականացված հարց:

## 5. Եզրակացություն

Նպատակահարմարության շարժառիթով քրեական հետապնդումը դադարեցնելու ինստիտուտի դոկտրինայ կիրառելու մեջ պատմականորեն մեծ տեղ է հատկացվել քաղաքական հանցագործությունների գործերով հայեցողական քրեական հետապնդման ինստիտուտի անհրաժեշտությանը, քանի որ հայեցողական քրեական հետապնդման ինստիտուտը նաև հասարակական-քաղաքական համերաշխության վերականգման և ապահովման միջոց է:

Քաղաքական հանցագործությունների գործերով հայեցողական քրեական հետապնդման ինստիտուտի ներմուծման հնարավորությունը կախված է ոչ միայն և ոչ այնքան դրա դոկտրինայ կիրառելուց, որքան տվյալ պետության կառավարման ձևի և քաղաքական ռեժիմի առանձնահատկություններից, քաղաքական համակարգի սուբյեկտների հոգեբանական առանձնահատկություններից: Միայն ժողովրդավարական քաղաքական ռեժիմի պարագայում ներքուստ ուժեղ պետությունը կարող է օրենսդրությամբ նախատեսել քաղաքական հանցագործությունների գործերով հայեցողական քրեական հետապնդման ինստիտուտի կիրառման հնարավորություն:

Եթե տվյալ պետության դատավարական համակարգում բացակայում են քաղաքական հանցագործությունների գործերով քրեական հետապնդումը նպատակահարմարության շարժառիթով դադարեցնելու իրավական կար-

գավորումները, ապա իրավասու սուբյեկտները հարկադրված են այս հանցագործությունների մեջ մեղադրվող անձանց նկատմամբ հետապնդումը դադարեցնելու նպատակով դիմելու տարաբնույթ ձեռնածությունների:

ՀՀ օրենսդրությամբ նախատեսված չէ քաղաքական հանցագործությունների գործերով հայեցողական հետապնդում կիրառելու հնարավորություն, իսկ գործող քր. դատ. օր-ի 37-րդ հոդվածը քաղաքական մի շարք հանցագործություններով չի կարող կիրառվել: Առաջարկվում է ՀՀ քր. դատ. օր-ում սահմանել, որ ՀՀ գլխավոր դատախազը կարող է չհարուցել քրեական հետապնդում կամ դադարեցնել քրեական հետապնդումը, եթե քաղաքական հանցագործությունների գործերով, բացառությամբ անձի շահերի դեմ ուղղված հանցագործությունների դեպքերի, քրեական հետապնդման հարուցումը կամ իրականացումը կարող է էապես վտանգել Հայաստանի Հանրապետության շահերը, կամ հակասում է այլ գերակայող հանրային շահերին: Դատավարական օրենքով պետք է թվարկվել քրեական օրենսգրքի այն հոդվածները, որոնցով այս ինստիտուտը կարող է կիրառվել:

## Օգտագործված գրականության ցանկ

1. Գիտ. խմբ.՝ Ա. Ղամբարյան Քրեական դատավարության պարզեցման հիմնախնդիրները: Գիտագործնական ձեռնարկ / Հեղ. խումբ: Եր.: «Աստղիկ գրատուն», 2011, 276:
2. **Ղամբարյան Ա., Ալեքսանյան Ա.** Հայեցողական քրեական հետապնդման էությունը և իրավական կարգավորման հեռանկարները: «Օրինականություն», 2011, թիվ 67, 65:
3. **Alexander K. A.** Greenawalt, Justice Without Politics? Prosecutorial Discretion and the International Criminal Court, 39 N.Y.U. J. Int'l L. & Pol. 583, 2007. 673.
4. **Orentlicher D.** Settling Accounts: The Duty to Prosecute Human Rights Violations of a Prior Regime, 100 YALE L.J. 1991. 2615.
5. Political Crime in Europe: A Comparative Study of France, Germany, and England, 79 MICH. L. REV. 1019 (1981).
6. **Robinson D.** Serving the Interests of Justice: Amnesties, Truth Commissions, and the International Criminal Court, 14 EUR. J. INT'L 2003. supra note 7, 505.
7. **Stephen Schafer** The Concept of the Political Criminal, 62 J. Crim. L. Criminology & Police Sci. 380 (1971). 387.
8. **Zalaquett J.** Confronting Human Rights Violations Committed by Former Governments: Principles Applicable and Political Constraints, in The Aspen Institute. 1995. supra note 4, at 70.
9. **BVerfG**, Beschluss des Zweiten Senats vom 15. Mai 1995 - 2 BvL 19/91 -, Rn. 1-266

<sup>7</sup> Համաներմումը չէր տարածվում նույն կետում նկարագրված իրադարձությունների ընթացքում կատարված այն արարքների նկատմամբ, որոնք անմիջականորեն հանգեցրել են մարդու մահվան:

<sup>8</sup> Այս հարցում հնարավոր է նաև այլ մոտեցում: Համաներմում հայտարարելու մասին օրենքի 2-րդ հոդվածի 11-րդ մասը տառացի մեկնարանելու դեպքում կարելի է նշել, որ այն ոչ թե անհատական, այլ նորմատիվ դրույթ է, քանի որ կիրառվում է ոչ միայն «Սասնա Շռերի» գործի հետ առնչություն ունեցող արարքների, այլ ՀՀ ոստիկանության պարեկապահակետային ծառայության գնդի տարածքում 2016 թվականի հուլիսի 17-31-ը կատարված ցանկացած այլ հանցագործությունների դեպքում: Սակայն ակնհայտ է, որ օրենսդիրը այս դրույթը նախատեսելով նպատակ է ունեցել լուծել բացառապես «Սասնա Շռերի» գործով համաներմում կիրառելու հարցը:



10. **Тевтер**, in: Münschener Kommentar zur StPO, 1. Auflage 2016, § 153d, Rn. 2.
11. **Алекси Роберт** Понятие и действительность права (ответ юридическому позитивизму) / пер. с нем. М.: Инфотропик Медиа, 2011. С. 168.
12. **Барabanов П. К.** Уголовный процесс ФРГ. М.: Изд. «Спутник», 2014. С. 415.
13. **Викторский С. И.** Русский уголовный процесс. Изд. 2-е, испр. и доп. М.: 1912. 438.
14. **Гаджиева А. А.** Политическая преступность в современной России и проблемы ее предупреждения // Пробелы в российском законодательстве. 2017. №7. С. 110.
15. **Ганс Кельзен** Чистое учение о праве. 2-е изд / пер. с нем. СПб.: 2015. 542.
16. **Головненков П. В.** Уголовное уложение Федеративной Республики Германия. Научно-практический комментарий и перевод текста закона // Universitätsverlag Potsdam 2021, 494.
17. **Головненков П., Спица Н.** Уголовно-процессуальный кодекс Федеративной Республики Германия. Научно-практический комментарий и перевод текста закона. Universitätsverlag Potsdam. 2012. 404.
18. **Бойльке В.** Уголовно-процессуальное право ФРГ. 6-е издание. Пер. с нем. Плошкиной Я. М. Красноярск, 2004. 351.
19. **Игнатова М. А.** Уголовное право Италии: учебное пособие для бакалавриата и магистратуры. М.: Изд. Юрайт, 2019. 109.
20. **Краковский К. П.** Политическая юстиция в России во 2-й половине XIX - начале XX в.: историко-правовое исследование: автореф. дис. ... док. юрид. наук. М.: 2013. 721.
21. **Крылова Н. Е.** Уголовное право Франции: учебное пособие для вузов. М.: Изд. Юрайт, 2020. 159.
22. **Ломброзо Ч., Ляски Р.** Политическая преступность и революция по отношению к праву, уголовной антропологии и государственной науке. СПб.: Юрид. центр Пресс. 2003. 590.
23. **Люблинский П. И.** Право амнистии: историко-догматическое и политическое исследование. СПб.: 1907. 363.
24. **Таганцев Н. С.** Русское уголовное право: лекции. Часть общая. Том I. СПб., 1902. С. 354-355.
25. **Тельберг Г. Г.** Очерки политического суда и политических преступлений в Московском государстве XVII века. М.: 1912. 342.
26. **Трефилов А. А.** Уголовный процесс Швейцарии // Уголовный процесс зарубежных стран. Том 1 (15). М.: «НИПКЦ Восход-А». 2016. 921.
27. **Утевский Б. С.** IX Международный тюремный конгресс // Право и Жизнь. М.: 1926. Книга 2 – 3. 171.
28. **Фридрих-Кристиан Ш., Торстен Ф.** Уголовно-процессуальное право Германии. М.: Изд. Инфотропик, 2016. 221.
29. <http://parliament.am/transcript.php?AgendaID=1812&day=25&month=02&year=2009&lang=arm#25.02.2009>.
30. <http://digitalcommons.pace.edu/lawfaculty/340/>
31. [http://www.bverfg.de/e/ls19950515\\_2bvl001991.html](http://www.bverfg.de/e/ls19950515_2bvl001991.html)
32. <http://www.gesetze-im-internet.de/stpo/BJNR006290950.html>
33. [http://www.parliament.am/draftreading\\_docs6/2/K-401\\_DR2.pdf](http://www.parliament.am/draftreading_docs6/2/K-401_DR2.pdf)
34. <http://www.parliament.am/transcript.php?AgendaID=3934&day=16&month=06&year=2020&lang=arm#16.06.2020>
35. <http://www.prosecutor.am/am/am/3613/>
36. <https://armenpress.am/arm/news/933511.html>
37. <https://hetq.am/hy/article/58131>
38. <https://repository.law.umich.edu/mlr/vol79/iss4/49>
39. <https://web.archive.org/web/20160720010625/http://newsline.am/am/news/view/37579.html>
40. <https://www.lin.am/1525118.html>
41. <https://www.ccc.am/hy/1428493746/3/5898>
42. [https://www.uni-potsdam.de/fileadmin/projects/ls-hellmann/Forschungsstelle\\_Russisches\\_Recht/Neuauflage\\_der\\_kommentierten\\_StGB-%C3%9Cbersetzung\\_von\\_Pavel\\_Golovnenkov.pdf](https://www.uni-potsdam.de/fileadmin/projects/ls-hellmann/Forschungsstelle_Russisches_Recht/Neuauflage_der_kommentierten_StGB-%C3%9Cbersetzung_von_Pavel_Golovnenkov.pdf)

Տճանա՛հանձնվել է՝ 02.08.2021

Րեցենզրո՛վանա՛/Գրւիխտւիւլել է՝ 10.08.2021

Քրնյա՛տա՛/Ընդրմնվել է՝ 25.08.2021